

Rennäringens förutsättningar i Härjedalen - statens agerande har betydelse för den fortsatta utvecklingen i Härjedalen

Vid informationsmöte med berörda markägare den 16 april 2019 utsågs en arbetsgrupp med mandat att representera de markägare söder om Tännån i Västra Härjedalen som tidigare genom avtal upplåtit mark för renbete omfattande cirka 32 000 hektar till samebyn Ruvhten Sijte. Mot bakgrund av de kontakter vi haft med Länsstyrelsen i Jämtlands län, med anledning av uteblivna betalningar och förutsättningar för eventuell nyteckning av avtal samt Sametingets inlägga av den 2 december 2019 i frågan, vänder vi oss nu till Näringsdepartementet med en redogörelse och en framställan.

Innehåll

1 Härjedalen - dagens situation är resultatet av en komplex historik	4
1.1 Den historiska markanvändningen i Härjedalen – tidig bondebefolkning som föregår samernas tamrenskötsel.....	4
1.2 Avvittringen - både byamän och samer deltog aktivt och lade fram sina anspråk.....	5
1.3 Statens inköp av ytterligare marker för renbete – grunden var en förutfattad mening hos myndigheterna om att samernas behov inte hade beaktats i avvittringen.....	6
1.4 Renbetesmålet i Härjedalen – det saknas en av avtal oberoende rätt till bete med ren	8
1.5 Förhandlingar om en lokal samverkanslösning i Härjedalen – framgångsrik och väl fungerande avtalslösning.....	9
2 Nutida förhållanden – den lokala samverkanslösningen riskerar att äventyras?.....	10
2.1 Renskötseln inom Ruvhten Sijte – interna och externa motsättningar försvårar en ordnad renskötsel	10
2.2 Markägarnas kontakter med förhandlingsgruppen – markägarna har visat stort tålamod	15
2.2.1 Skrivelse till Näringsdepartementet från samverkansgruppen i Härjedalen	16
2.3 Markägarnas kontakter med Länsstyrelsen i Jämtlands län – tydlighet från markägarna, otydlighet från Länsstyrelsen	17
2.3.1 Utpekande av riksintressen för rennäring på privatägd mark i Härjedalen.....	18
3 Bemötande av Sametingets inlägga gällande markavtal för Ruvhten Sijte	19
4 Förvaltningsmyndigheterna förmår inte upprätthålla ett ansvarsfullt helhetsperspektiv för rennäringens förutsättningar i Härjedalen - framställan till Näringsdepartementet	21

Sammanfattning

Efter lång tids positiv utveckling ökar spänningarna i Härjedalen igen. Förhandlingarna om en lokal samverkanslösning för renbete i Härjedalen inleddes efter avgörandet i renbetesmålet i Svegs Tingsrätt år 1996. Ett svårt och mödosamt arbete tog sin början. Efterhand blev arbetet mer och mer framgångsrikt och resulterade i avtalslösningar och förbättrade relationer mellan både människor och näringar i Härjedalen. Nyttjanderättsavtal för sammanlagt cirka 340 000 hektar renbete har tecknats mellan samebyarna och ägarna till cirka 1 600 fastigheter spridda över hela Härjedalen.

Ett öövertvägt och skyndsamt agerande från staten i fråga om Ruvhten Sijtes önskemål kan riskera att äventyra de i övrigt goda relationerna och fungerande avtalslösningarna mellan renägare och markägare som uppnåtts i Härjedalen. Att förstå dagens situation i Härjedalen kräver vilja och intresse att sätta sig in i en mycket komplex historisk och nutida situation. Historien i Härjedalen, liksom den nutida situationen, skiljer sig från andra områden i Sverige där rennäring bedrivs. Här bedrivs renskötsel både med stöd av renskötselrätt i enlighet med rennäringslagen (1971:437) och med stöd av civilrättsliga nyttjanderättsavtal mellan samebyar och markägare.

I Härjedalen nyttjade en tidig bondebefolkning fjällområdena för bete och slåtter när rensköttande samer i slutet av 1600-talet kom norrifrån till de västligaste fjällena i Härjedalen. När renägarna nådde de områden som bondebefolkningen nyttjade i fjällområdena möttes renbetet av protester. Den gemensamma historien därefter är tidvis konfliktfylld och staten har vid olika tillfällen och på olika sätt ingripit. Staten har historiskt bidragit till att relationerna näringarna emellan är komplicerade. Statens olika ingripanden över tid har påverkat såväl bondebefolkningen som renägarna. Att i nutid försöka skapa någon slags historisk "rättvisa" baserat på påståendet att någon enskild särskilt har missgynnats är därför inte möjligt. När staten genom sina förvaltningsmyndigheter Sametinget och Länsstyrelsen i Jämtlands län för fram att Ruvhten Sijte av historiska skäl behöver särbehandlas relaterat övriga samebyar och markägare, underskattar myndigheterna den historiska komplexiteten och vad det innebär att skapa nya "orättvisor".

Det är i en ansats av sådana historiska skäl som myndigheterna nu för fram förslag som de är väl medvetna om saknar acceptans hos markägarna, såsom att staten istället för samebyn ska teckna avtal med markägarna om renbete till förmån för samebyn. Sametinget framför rent av spekulationer om expropriation av markägarnas egendom till förmån för samebyn.

I en mindre generös tolkning går det att uppfatta Sametingets och Länsstyrelsens agerande som om det syftar till att höja konfliktnivåerna mellan renägare och markägare i Härjedalen. I vart fall kan det svårligen uppfattas som förtroendeskapande och i linje med den helhetslösning som fungerar väl mellan markägare och samebyar i resten av Härjedalen. Myndigheternas ställningstaganden och förslag synes endast utgå från det snäva perspektivet av Ruvhten Sijtes önskemål.

Genom förslaget att staten skulle träda in i samebyns ställe som avtalspart för att lösa behovet av betesmark, istället för att reducera samebyns högsta tillåtna renantal utifrån

deras faktiskt tillgängliga betesareal, riskerar staten att äventyra den lokala avtalsbaserade samverkanslösning som fungerar väl i övriga Härjedalen.

Den utredning som Sametinget av Länsstyrelsen ombetts genomföra, ”Utredning gällande markavtal Ruvhten Sijte”, redovisar i huvudsak Ruvhten Sijtes uppfattningar. Själva utredningsarbetet synes begränsat och redogörelsen innehåller ett antal felaktigheter. Exempelvis har Sametinget i sin utredning fört fram påståenden om att tillsättandet av syssloman i samebyn skedde mot byns vilja och att en syssloman inte företräder byns intressen, utan istället företräder statens intressen. Detta är inte en korrekt redogörelse. Tillsättandet av sysslomannen grundades på den oenighet som rådde mellan medlemmarna i byn och den oordning som rådde i byns renskötsel. Sysslomannens uppgift är otvetydigt att vara företrädare för samebyn. Tillsättande av denne syssloman skedde dessutom efter önskemål från, och i enlighet med, ett enhälligt fattat stämmobeslut i Ruvhten Sijte.

Markägarnas utgångspunkt är att om det finns intresse från samebyn att fortsatt nyttja de tidigare upplåtna markerna söder om Tännån för renbete, så är markägarna villiga att diskutera detta. Länsstyrelsen har förklarat sig stå bakom Sametingets förslag på fortsatt hantering av frågan. Det gör att Länsstyrelsen inte kan leda förhandlingar om nya avtal på ett opartiskt och förtroendeingivande sätt.

Den förhandlingsgrupp som haft i uppdrag att främja förhandlingar mellan samebyar och markägare som lett fram till civilrättsliga nyttjanderättsavtal för renbete i Härjedalen besitter den erfarenhet och kompetens som är nödvändigt för att slutföra uppdraget. Förhandlingsgruppen består av Svante Nilsson, tidigare Jordbruksverket (ordförande), Kristina Jonsson, Länsstyrelsen i Jämtlands län och Jörgen Sundin, Skogsstyrelsen. Eventuella kommande förhandlingar rörande upplåtelse av renbete söder om Tännån behöver fortsatt ledas av förhandlingsgruppen. Näringsdepartementet behöver säkerställa att så sker.

Samma sakframställan har ställts till Näringsdepartementet från Samverkansgruppen för renbetesavtalen i Härjedalen genom skrivelse i december 2019. Samverkansgruppen består av representanter för samebyarna Mittådalen, Handölsdalen och Tåssåsens samebyar samt representanter för markägare som genom avtal upplåtit renbete till dessa samebyar.

Vår framställan

Förvaltningsmyndigheterna förmår inte upprätthålla det ansvarsfulla helhetsperspektiv som är nödvändigt för att främja en positiv utveckling för rennäringen, markägare och andra näringar i Härjedalen. Markägarna har satt upp ett antal grundvillkor för eventuella avtalsförhandlingar. Innan sådana kan påbörjas behöver en förhandlingsordning med förutsättningar att nå framgång tillskapas. Vidare behöver fortbestånden av redan träffade nyttjanderättsavtal för renbete i övriga Härjedalen beaktas. Vi hemställer därför om att Näringsdepartementet som ett första steg säkerställer att den tidigare förhandlingsgruppen hålls intakt med den kontinuitet och erfarenhet som denna besitter, samt att denna ges i uppdrag att slutföra sitt arbete.

1 Härjedalen - dagens situation är resultatet av en komplex historik

Att förstå dagens situation i Härjedalen kräver vilja och intresse att sätta sig in i en mycket komplex historisk och nutida situation. Nedan sammanfattas kortfattat den historiska markanvändningen, avvittringsförfarandet, statens agerande, renbetesmålets avgörande och förhandlingarna om en lokal samverkanslösning. Avsnitten följer i huvudsak kronologisk ordning.

1.1 Den historiska markanvändningen i Härjedalen – tidig bondebefolkning som föregår samernas tamrenskötsel

I det så kallade renbetesmålet i Härjedalen ges en mycket utförlig genomgång av den historiska markanvändningen i Härjedalen¹. Av bevismaterialet i målet framgår att de arkeologiska fynden avseende samisk befolkning i Härjedalen är fåtaliga i jämförelse med förhållandena i norra Sverige. Vidare slår Hovrätten fast att ingen utredning finns i målet som gör att det går att konstatera förekomsten av en samisk befolkning av någon betydenhet under perioden 1300 – 1500-talet i Härjedalen. Hovrätten anger att uppgifter om samisk närvaro under 1600-talet är knapphändiga. Mot denna bakgrund går det enligt Hovrättens mening inte att presumera att samer bedrivit tamrenskötsel i form av helnomadism i Härjedalen vid tiden kring slutet av 1500-talet och 1600-talets första decennier². Av materialet kan utläsas att samer dök upp i Härjedalen först under 1600-talet och då i de längst norrut belägna delarna av landskapet, och att man mot slutet av detta århundrade utvidgat markerna söderut längs fjällkedjan. Under 1700-talet och därefter fortsatte expansionen.

Till skillnad mot i Lappland fanns det tidigt i historien en bondebefolkning på plats i Härjedalen. I Funäsdalen fanns år 1628 tolv bönder och vid sekelskiftet 1899–1900 fanns 42 gårdar. Tännäs Kyrkby hade i början av 1400-talet minst två gårdar och vid sekelskiftet 1899–1900 28 gårdar³. Samernas expansion under 1700-talet möttes av protester från markägare som nyttjade sina fjällområden för bete och slätter i ett långt utvecklat fäbodsystem. I en av Läns museet i Jämtland år 1984 färdigställd inventering av fäbodan i Härjedalens kommun uttalas att det är få, om ens några, av landets kommuner som kan visa upp lika många bevarade fäbodan som Härjedalen och att det är unikt för Härjedalen att det finns tecken på att fäboddriften har tusenåriga anor⁴.

I utredningen "Fäbodan inom Malmagens, Funäsdalens, Kyrkbyns och Valmåsens skifteslag vid sekelskiftet 1899–1900" framtagen av Sven Dahlsten görs en grundlig genomgång av belägenheten av fäbodarna (eller sätrarna som de kallas) på privatägd mark i västra Härjedalen. Fäbodlivet sträcker sig mycket långt bakåt i tiden och det finns bevarade hus från 1600-talet. Före storskiftet (laga skifte) 1893–1898 fanns i västra Härjedalen cirka 180 fäbodan. Utredningen återfinns i bilaga 1

¹ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96

² Hovrätten för Nedre Norrland 2002-02-15 mål T 58–96, r 21 sid 20 och 21

³ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 sid 88

⁴ Jämtlands läns museum 1984 Inventering av fäbodan i Härjedalens kommun ISSN 0282–2946

Hovrätten konstaterar att det redan före avvittringen i mitten av 1800-talet rådde hård konkurrens mellan bönder och samer om tillgänglig mark och den avkastning den kunde ge. Domstolen konstaterar också att bönderna inte behövde tåla intrång på sina marker från utomstående, vare sig dessa var bönder eller samer, och att bönder under 1700-talet i ett flertal fall vidtog rättsliga åtgärder mot samerna i syfte att skydda sina marker⁵. Den renskötsel som förekom hade ägt rum på kronans marker efter tillstånd antingen från Häradsrätten eller Landshövdingen och mot erläggande av ränta, avrad eller skatt⁶.

1.2 Avvittringen - både byamän och samer deltog aktivt och lade fram sina anspråk

Många berättelser och synpunkter på hur avvittringen i västra Härjedalen genomfördes och den arrondering den resulterade i har över tid funnits bland markägare, samer, ämbetsmän och andra. Det historiska materialet till renbetesmålet är dock den mest systematiska genomgången som någonsin genomförts av bland annat de avvittringsprotokoll som fördes vid avvittringen i västra Härjedalen.

Syftet med avvittringen var att skilja ut kronans marker från enskildas ägor. Avvittringen påbörjades år 1844 i Tännäs socken och både bönder och samer kallades till möten och deltog aktivt genom att framställa anspråk på marker. Enligt ett avvittringsförslag avgivet 17 oktober 1853 föreslogs att Rutfjället om 84 540 tunnland 12 kappland samt Grönfjället om 10 544 tunnland 25 kappland skulle avvittras till förmån för de samer som nyttjade dessa fjäll (1 tunnland = 4 937 kvadratmeter eller cirka 0,49 ha och 1 kappland = 1/32 tunnland eller knappt 0,02 ha). Rutfjället omfattade således drygt 40 000 hektar och Grönfjället drygt 5 000 hektar. Både samer och bönder framförde besvär mot förslaget. Samerna därför att man ville ha mer vinterbete och önskade att till vinterstamhåll få begagna sig av Ånåfjället och Lillfjället på Ljusnedals allmanning. Även markägarna framförde klagomål, bland annat anförde Tännäs byamän att gränsdragningen blivit fel eftersom de två nybyggna Rogen och Nässjödalen, som var nybyggen från Tännäs by, hamnade innanför det avvittrade Rutfjällets gränser.

Förslaget fastställdes genom K.B: s (Landshövdingens) utslag den 18 december 1855. K.B kommenterade också besvären som inkommit med att samerna redan fått sig tillagt betydande delar av Ljusnedals allmanning och dessutom Särvfjället till vinterstamhåll och därför inte var i behov av ytterligare mark. Tännäs byamäns klagan avvisades med att nybyggen inte längre var i drift och därmed inte kunde anses lyda under Tännäs by.⁷

Noterbart är att det som vid avvittringen kom att bli tillagt samerna som Rutfjällets lappskatteländ, inte är något gammalt lappskattefjäll och heller inte med tillåtelse därtill nyttjats av samer för renbete förrän i tiden strax före avvittringen på 1800-talet. Av förre överlantmätaren Valfrid Larssons utredning framgår exempelvis att samnen Anders Torkelsson-Fjellström vid Hede tingslags häradsrätt den 30 november 1753 gjorde anspråk

⁵ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 sid 100

⁶ Hovrätten för Nedre Norrland 2002-02-15 mål T 58–96, r 21 sid 40

⁷ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96

på att få nyttja icke tidigare skattlagda fjäll väster om Funäsdalens by vid norska gränsen⁸. Han angav fjällen till Rutfjället och den fjälltrakt belägen söder därom som kallas Rogen samt Slugufjället.

Byamännen i Tännäs och Funäsdalen ger som svar på anspråket klara besked om att dessa trakter inte tidigare nyttjats för någon form av renbete vare sig vinter eller sommar. Funäsdalens byamän uppger den 13 mars 1754 till Hede tingsrätt att Funäsdalsbyn har sina fåbodar vid de angivna fjällen mot norska gränsen och att dessa fjälltrakter inte får upplåtas till renbete eftersom det skulle skada byamännens verksamhet, särskilt eftersom detta område är det enda ställe där de kan hämta den eftertraktade mossan som de vintertid gav som foder till sina kreatur. Att trakterna kring Rogen, Rösjön, Svansjön och Mysklan varit marker som Tännäs och Funäsdalens byar nyttjat för fiske och betet med tamboskap framgår av domstolsprotokoll, men också av 1751 års jordebok vari anges att angivna sjöar med kringliggande trakter var upplåtna till bönder i dessa byar. Dessa trakter kom senare vid avvittringen att ingå i Rutfjällets lappskatteland.⁹

De två tidigare nämnda nybyggena Nässjödalen och Rogen som första gången insynades den 4 september 1802, övergick den 6 mars 1823 till samerna Anders Mårtensson och Jonas Jonsson under villkor att lägenheterna skulle uppodlas och att ränta skulle betalas. Det var först i samband med avvittringen några decennier senare som samer fick tillstånd att nyttja renbetet på det då tillkomna och avgränsade samt upplåtna Rutfjällets lappskatteland.¹⁰

Oaktat hur avvittringsförfarandet genomförts i andra områden, var det i västra Härjedalen bönderna och inte samerna som i avvittringen förlorade marker som de tidigare nyttjat.

1.3 Statens inköp av ytterligare marker för renbete – grunden var en förutfattad mening hos myndigheterna om att samernas behov inte hade beaktats i avvittringen

Det historiska materialet i renbetesmålet är mycket omfattande. Sammanställningen upprättades dock inte förrän på 1990-talet i samband med att markägarna slutligen stämt samebyarna inför domstol. Dessförinnan var läget gällande vinterbete på privatägd mark rättsligt oklart. Det fanns likväl en uppfattning hos statens regionala företrädare att sedvanerätt till vinterbete förelåg på många håll i Härjedalen, liksom att samerna hade förfördelats vid avvittringen i västra Härjedalen. Domstolen konstaterar i renbetesmålet det omvända - att samerna under avvittringsförfarandet synes ha väl bevakat sina intressen gentemot markägarintressena.

Sedan början av 1880-talet har statens regionala representanter hyst den förutfattade meningen att avvittringsförfarandet cirka trettio år tidigare genomfördes helt utan hänsyn eller insikt om samernas behov. Denna uppfattning synes bestå även i dagsläget vilket komplicerar myndigheternas ställningstaganden, i synnerhet relaterat likabehandlingsprincipen. Grunden för denna uppfattning utgjordes av skrivelser från samerna om svårigheter som enligt deras mening förorsakats av att avvittringen så starkt

⁸ Svegs Tingsrätt mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 aktbilaga 808

⁹ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 sid 100

¹⁰ Svegs Tingsrätt mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 aktbilaga 808

begränsat deras tillgång till bete. Den 6 oktober 1882 lämnade Jämtlands Landshövding en skrivelse till Kungl. Maj:t där det konstaterades att antalet renar blivit större än markerna tålde, men samtidigt förklarades att avvitringen var en lagakraftvunnen förrättning som inte kunde rubbas. Enda möjligheten att skapa mer renbete var att återköpa privatägda marker. Landshövdingens förslag var att låta intäkter från skogsavverkningar på statens mark finansiera inköp av privata marker i anslutning till renbetesfjällen¹¹.

Detta utgjorde motiv för förslaget år 1887 att staten skulle låta inköpa lämpliga områden för utvidgning av de för samerna avsatta landen. Kungl. Maj:t medgav i brev under åren 1888 och 1893 inköp av ett större antal hemman i Härjedalen, bland annat Ljusnedals bruk med en areal om cirka 60 000 hektar och Högvålen om cirka 10 000 hektar. De fastighetsägare i Högvålen som inte frivilligt sålde sina hemman hotades med expropriation. En betraktelse över historien och de dramatiska effekterna för innevånarna i Högvålen by av att staten med olika grader av tvång inköpte gårdarna i byn och upplät marken till renbete, finns sammanställd av Karl Dahl från Högvålen. Betraktelsen återfinns i bilaga 2.

De sista två decennierna av 1800-talet präglades av ett omfattande utredningsarbete som ledde fram till de första rennäringslagarna år 1886 och år 1898. År 1895 tillsattes en ny kommitté (lapplagskommittén) med uppgift att vidta en revision av 1886 års renbeteslag. Kommittén höll en rad sammanträden med både samer och bofasta. Vid ett möte i Funäsdalen den 29 juli 1895 företogs en undersökning huruvida det efter införandet av 1886 års lag ägt rum några förändringar rörande vinterflyttningar. Därvid upplystes om att *”sedan större delarna af byarna Högvålen och Sörvattnet numera blifvit inköpta till utvidgning af Rutfjellet, de till Tennäs lappby hörande lapparna icke sträcka sina vinterflyttningar utöfver det sålunda utvidgade skattefjellets område, dervid dock Nils Olsson Rensberg uppgaf, att hans fader vissa år under ogynnsamma väderleksförhållanden brukat flytta ned till Fjätfjellet på gränsen mot Kopparbergs län, och att en sådan flyttning möjligen kunde för Rutfjellets lappar blifva äfven i en framtid behöflig”*¹²

Kommittén uttalade på sidan 34 i sitt den 27 maj 1896 avlämnade betänkande följande: *”Visserligen vill det synas som om de åt Tennäs lappby i Herjeådalen upplåtna Rut- och Grönfjällen, med den utvidgning dessa genom de under senare åren verkställda inköp af mark erhållit, erbjöde tillräckling bete äfven vintertiden åt de renar som tillhöra lappbyn. Men å andra sidan är det utredt, att dessa lappar nästan aldrig flyttat utom de områden, hvaraf deras renbetesfjell sålunda numera bestå, och någon för de bofaste i omgifvande trakter betungande sedvanerätt kunna samma lappar sålunda ej på grund af lagens stadganden för framtiden göra gällande.”*¹³

Det kan mot denna bakgrund konstateras att Ruvhten Sijte, dåvarande Tännäs sameby, med enstaka undantag aldrig flyttade utanför renbetesfjällen. Samebyn hade marker som väl räckte till för att föda det renantal som byn hade vid denna tid.

¹¹ Samernas Sedvanemarkar SOU 2006:14 sid 171

¹² Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 sid 124

¹³ Svegs Tingsrätts dom 1996-02-21 i mål T 88–90, T 70–90 T 85–96 sid 125

1.4 Renbetesmålet i Härjedalen – det saknas en av avtal oberoende rätt till bete med ren

Som synes ovan behandlades frågan om vinterbete utförligt i samband med de första rennärlingslagarnas tillkomst, detta eftersom det var den stora tvistefrågan vid den aktuella tiden. Även i renbetesmålet var frågan som skulle klarläggas om och i så fall var samebyarna hade rätt till vinterbete på fastighetsägarnas marker.

Under 1900-talet expanderade rennärlingen kraftigt i Härjedalen. Enligt förarbetena till första rennärlingslagen, 1886 års lag, fanns då 5 000 – 7 000 renar totalt i hela Härjedalen. 1920-talet präglades av stor oordning i renskötseln och en expansion inleddes genom att vinterbete bedrevs allt längre bort från fjällområdet. På 1970-talet ökade antalet renar kraftigt efter att myndigheterna beviljat de olika samebyarna utökning av deras högsta tillåtna renantal. Högsta tillåtna renantal för Ruvhten Sijte uppgår för närvarande till 5 000 renar. Sammanlagt högsta tillåtna renantal för samtliga samebyar i Härjedalen uppgår till totalt 21 500 renar.

Reaktorolyckan i kärnkraftverket i Tjernobyli år 1986 och efterföljande nedfall av radioaktivt material över Sverige spädde på ökningen av antalet renar då det blev problem att sälja renkött. Det bör dock framhållas att antalet renar i Härjedalen började öka redan före Tjernobylikatastrofen. År 1986 fanns enligt Jordbruksverket 23 300 renar i Härjedalen, andra bedömare menade att det var betydligt fler. Renarna ställde till stora olägenheter och bredde ut sig på helt nya områden. Markägarna klagade både till renägarna och till Länsstyrelsen. Försök gjordes att förhandlingsvägen skapa ordning, men resultaten uteblev då frågan om det förekom sedvanerätt eller ej inte kunde ges ett klart svar. Markägarna uppfattade att Länsstyrelsen understödde renägarna i deras expansion ut över nya områden i Härjedalen.

År 1990 lämnade därför ett stort antal markägare slutligen in en stämningsansökan till Svegs Tingsrätt för att klara ut frågan om renskötselrätt på privatägd mark i Härjedalen. I februari 1995 var samebyarna beredda att medge markägarnas talan och acceptera att sedvanerätt inte förelåg, för att därefter påbörja ett arbete att söka en avtalslösning för renbetet i Härjedalen. Gemensamt äskades pengar hos staten för förhandlingarna. Staten meddelande i beslut 1995-05-17 att inte bevilja medel till förhandlingar med motivet att eventuella avtal skulle kunna komma att omfatta även marker där sedvanerätt förelåg¹⁴. Staten ansåg därmed vid denna tid att frågan om sedvanerätt till renbete i Härjedalen borde klarläggas genom dom.

På grundval av ett mycket omfattande material, både från fastighetsägarna och samebyarna meddelande Svegs tingsrätt dom i målet den 21 februari 1996 där Tingsrätten förklarade att någon "av avtal oberoende rätt till bete med ren till förmån för samebyarna ej belastar fastighetsägarnas tillhöriga fastigheter".

Härvid kan konstateras att domstolen har fäst stor vikt vid de så kallade lappfogdarnas årssammanträdesprotokoll. Dessa har förts årligen och redovisar samernas egna uppgifter

¹⁴ Länsstyrelsen Jämtland beslut 1995-05-17 dnr 3502552-95

om var och när vinterbetning ägt rum under det senast förflutna vinterhalvåret. Domstolen konstaterar att dessa årssammanträdesprotokoll, jämfört med andra utsagor och kartor utgör ett mera fullständigt och säkert underlag som är av stor betydelse vid prövningen.

Tingsrätten fann sålunda att det före 1900-talet inte förekommit sådant vinterbete utanför renbetesfjällen som tillsammans med senare vinterbeten under 1900-talet skulle kunna grunda rätt till fortsatt bete på grund av urminnes hävd. Det bete som förevarit under 1900-talet har dessutom mött protester och invändningar från markägare på flera håll i kommunen och under olika tidsperioder.

Markägarna förklarade omgående att det var värdefullt att få ett klarläggande av rättsläget samt att man ville förhandla med samebyarna om att åstadkomma en lokal samverkanslösning. Samebyarna valde att överklaga domen till Hovrätten för nedre Norrland som den 15 februari 2002 fastställde Tingsrättens dom. Även Hovrättens dom överklagades av samebyarna. Högsta domstolen meddelade 2005-04-29 att den inte fann skäl att meddela prövningstillstånd.

Samebyarna anmälde i oktober 2004 Sverige till Europadomstolen. Europadomstolen hade inga synpunkter på det materiella innehållet i målet och ansåg att samebyarna haft effektiv och rättvis tillgång till prövning i domstol. Europadomstolen ansåg dock att processen dragit ut för länge på tiden och att Sverige därmed kränkt rätten till rättegång inom skälig tid.

Ruvhten Sijte begärde hos Högsta Domstolen resning i målet med åberopande av delvis nytt material. Trots ett omfattande bevismaterial avslogs ansökan om resning i februari 2017¹⁵.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att samtliga instanser som värderat det omfattande historiska materialet i målet kommit till samma slutsats. Även Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet konstaterade i sin utredning "Samernas sedvanemarker" att samebyarna saknar en på urminnes hävd grundad sedvanerätt till vinterbetesmarker i hela Härjedalens kommun¹⁶.

1.5 Förhandlingar om en lokal samverkanslösning i Härjedalen – framgångsrik och väl fungerande avtalslösning

Ända sedan inlämnandet av stämningen år 1990 har markägarna framhållit vikten av att genom förhandlingar skapa en lokal samverkanslösning i Härjedalen mellan rennärings- och andra areella näringar. Efter förfrågan från företrädare för markägarna och samebyarna ställde regeringen år 2000 medel till förfogande till förhandlingsarbete för att granska och utreda förutsättningarna för att lösa de berörda samebyarnas framtida behov av vinterbete genom fastighetsvisa nyttjanderättsavtal. Arbetet leddes till en början av dåvarande ordföranden i Sveaskog, Bo Dockered. Inga avtal träffades dock i detta skede.

År 2005 fick Jordbruksverket i uppdrag av regeringen att verka för genomförande av förhandlingar mellan Handölsdalens, Idre, Mittådalens, Ruvhten Sijte och Tåssåsens

¹⁵ Högsta Domstolens beslut 2017-02-23 mål nr Ö 3617–14

¹⁶ SOU 2006:14 Samernas Sedvanemarker sid 429

samebyar och å andra sidan berörda markägare i Härjedalen. Uppdraget syftade till att försöka uppnå civilrättsliga nyttjanderättsavtal avseende upplåtelse av rätt till bete av ren¹⁷.

En förhandlingsgrupp bestående av Svante Nilsson, Jordbruksverket (ordförande), Kristina Jonsson, Länsstyrelsen i Jämtlands län och Jörgen Sundin, Skogsstyrelsen, har lett förhandlingarna mellan samebyar och markägare. Uppdraget har avsett "bete för ren", det vill säga både vinterbete och barmarksbete. Arbetet har varit mycket framgångsrikt och resulterat i att nyttjanderättsavtal för renbete har tecknats mellan samebyar och fastighetsägare för 187 000 hektar vinterbete på sammanlagt cirka 1 550 fastigheter och 23 000 hektar barmarksbete på sammanlagt cirka 70 fastigheter. Totalt omfattar både de helt nya avtalen och de avtal som under förhandlingsarbetet blivit föremål för revidering ett samlat tillskott på cirka 340 000 hektar renbete.

Grunden till att arbetet varit framgångsrikt låg i att förhandlingsgruppen tidigt insåg att en förhandling kräver två parter med intresse av att en överenskommelse ska komma till stånd. Nästa steg var att dessa två parter, under förhandlingsgruppens opartiska ledning, kunde diskutera sig fram till ett läge där båda parter kommer sams och ser nyttan av ett avtal. Förhandlingsgruppen besitter dessutom betydande erfarenhet av rennärringsfrågor och har en god förståelse för jord- och skogsbruk samt användning av nyttjanderättsavtal.

Alla samebyar i Härjedalen utom Ruvhten Sijte har deltagit i förhandlingsarbetet och därefter tecknat nyttjanderättsavtal med markägarna. Mittådalens sameby har även tecknat avtal om för denna by nödvändiga barmarksbeten på privat mark inom sitt betesområde.

I sammanhanget bör nämnas att regeringen i beslut den 11 december 2008 rörande uppdrag till Jordbruksverket angående förhandlingar mellan samebyar och markägare om avtal för renbete, vilket regeringen såg som angeläget, samtidigt konstaterade att tillgången på vinterbete minskat genom domen i renbetesmålet. Detta föranledde en påminnelse om att det åligger Länsstyrelsen att bestämma det högsta antal renar som får hållas inom byarnas respektive betesområden. Mot bakgrund av de ändrade förhållanden som inträtt efter domstolsavgörandet konstaterade regeringen att det kan finnas skäl för Länsstyrelsen att göra en översyn av högsta tillåtna renantal¹⁸. Så har inte skett.

2 Nutida förhållanden – den lokala samverkanslösningen riskerar att äventyras?

2.1 Renskötseln inom Ruvhten Sijte – interna och externa motsättningar försvårar en ordnad renskötsel

Ruvhten Sijte är den sameby i Härjedalen som till följd av både inre och yttre konflikter i dag står utan betesavtal på privatägd mark. Byn har under lång tid haft svårigheter att bedriva en ordnad renskötsel med följderna att renarna utan kontroll betat på privata marker där renskötselrätt saknas. Problemen har varit störst under sommarhalvåret. Berörda markägare

¹⁷ Jo2005/01602/NS samt L2011/01078/JFS

¹⁸ Regeringsbeslut 2008-12-11 Jo 2008/2170

har i talrika skrivelser till myndigheterna påpekat detta och begärt att staten agerar mot samebyn för att åstadkomma en ordnad renskötsel.

På 1960-talet initierade Lantbruksnämnden i Jämtlands län ett förslag på utvidgning av renbetesfjällen genom markbyten och ett spärrstängsel mellan statlig och privatägd mark söder om Tännäs, från Fjätvallen till Östersjön. Förslaget möttes av omfattande protester i bygden och kom inte att genomföras.

I ett nytt försök att lösa situationen initierade länsstyrelsen i Jämtland i december 1970 ännu ett förslag till förbättring av renskötsel förhållandena i Tännäs kommun (dåvarande Tännäs kommun är numera en del av Härjedalens kommun) med hjälp av renstängsel från Fjätvallen till sjön Lossen. I ett informationsblad till markägarna redogörs för att syftet med ett sådant stängsel i första hand skulle vara att förändra renarnas beteendemönster men också förhindra renströvning till trakten öster om stängslet. Vidare anges som bakgrund till förslaget att olägenheterna för markägarnas vidkommande har bestått under mycket lång tid. Under hösten 1970 hade vissa markägare med åberopande av uteblivna eller inte verksamma förbättringsåtgärder förklarat situationen som ohållbar. Även om ett stängsel skulle lösa problemen med strövrenar för fastigheterna öster om stängslet skulle problemen väster om stängslet bestå. Länsstyrelsen antog till och med att det till en början kunde bli mer renströvning mot trakterna söder och väster om Lossen om stängsel byggdes enligt förslaget. Länsstyrelsen föreslog därför att det skulle träffas en överenskommelse om upplåtelse av renbete med berörda ägare till fastigheter söder om Tännån.¹⁹

Med de av Länsstyrelsen tidigare föreslagna planerna om markbyte och spärrstängsel söder om Tännäs i minnet, sågs det nya förslaget med ett stängsel mot Lossen och avtal om upplåtelse av renbete väster om stängslet och söder om Tännån av markägarna som ett mindre dåligt alternativ. Succesivt och under hot om användning av tvångsmedel från staten förklarade sig allt fler markägare beredda att upplåta renbete på det aktuella området. År 1973 upprättades så ett 20-årigt nyttjanderättsavtal för rätt till renbete mellan de berörda fastighetsägarna och staten i form av Lantbruksnämnden i Jämtlands län.

År 1978 fattade Lantbruksnämnden beslut om att höja samebyns högsta tillåtna renantal från 3 500 till 5 000 renar²⁰. I skrivelse till samebyn redogör Lantbruksnämnden att det nya fastställda högsta renantalet om 5000 renar, årskalv inräknat, bygger på en betesinventering som utförts 1976 och att beslutet gällde till och med år 1980 med hänsyn till den utredning av renskötelsen i byn som skulle utföras²¹. De genom avtal upplåtna privata markerna söder om Tännån ligger således till grund för det nuvarande högsta tillåtna renantalet för samebyn.

Mot bakgrund av de svårigheter samebyn haft att bedriva en ordnad renskötsel är det anmärkningsvärt att Lantbruksnämnden så lättvindigt fattade beslut om att höja det högsta tillåtna renantalet för samebyn. Vad gäller hanteringen av högsta renantal i de nyttjanderättsavtal om vinterbete och barmarksbete som tecknats i övriga Härjedalen

¹⁹ Länsstyrelsen i Jämtland, december 1970, Information om förslag till förbättring av renskötsel förhållandena i Tännäs kommun med hjälp av renstängsel från Fjätvallen – Lossen.

²⁰ Protokoll Lantbruksnämnden i Jämtlands län 1978-09-28

²¹ Skrivelse från Lantbruksnämnden i Jämtland till Idre och Tännäs samebyar 1978.10.18 556 1347/78

klargörs som ett villkor i avtalen att högsta renantal för respektive sameby inte kan öka. Ett viktigt motiv för detta var en önskan om att åstadkomma mer betesareal per ren och därigenom minska slitaget på markerna. Ett annat motiv var att skapa större marginaler i renskötseln då ett ändrat klimat, med omväxlande töväder och kyla vintertid, kan göra betet mer svårtillgängligt.

I början av 1980-talet flyttade samebyn sin kalvmärkningsanläggning från Rödfjället, beläget på statlig mark söder om Tännån, till Långbrottet som är beläget på statlig mark norr om Tännån. Eftersom den statliga marken norr om Tännån är begränsad och saknar naturlig gräns mot den privatägda marken tog de återkommande problemen med strövrener sommartid mellan Tännån och Ljusnan därmed sin början. Protester från fåbodbrukare, djurhållare och markägare mot olovligt renbete på privatägd mark mellan Tännån och Ljusnan har därefter varit återkommande.

Länsstyrelsen beslutade efter anmälan från berörda fastighetsägare den 25 augusti 1994 förelägga samebyn att vid vite om 50 000 kr senast den 8 september 1994 föra bort samebyn tillhöriga renar som befann sig på privatägd mark mellan Tännån och Ljusnan. Samebyn överklagade beslutet. Länsrätten i Jämtlands län meddelande dom 1995-02-15²².

I domen konstateras att samebyn inom skälig tid underlåtit att föra bort renarna och att ett betydande antal renar befunnit sig på de aktuella markerna även efter den aktuella tidpunkten och betat av odlingar samt trampat ner och förorenat inägomark. Vitesbeloppet reducerades dock av domstolen till 20 000 kronor. Domen överklagades av samebyn till kammarrätten i Sundsvall som 1996-12-05 avslog överklagandet. Även den domen överklagades av samebyn till regeringsrätten som den 7 december 1998 beslutade att inte meddela prövningstillstånd i målet. Även år 2012 utdömdes ett vite om 100 000 kronor för att samebyn underlåtit att föra bort sina renar från privatägd mark mellan Tännån och Ljusnan.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har därutöver haft låg ambition vad gäller att tillämpa 71 § rennäringslagen (1971):

437). Anmälningar från markägare om skador i form av förorenat bete och slätter samt nedrivna stängel har varit närmast årligen återkommande, men inte prioriterats hos Länsstyrelsen. En låg ambitionsgrad i kombination med den något vaga utformningen av 71 § rennäringslagen samt bestämmelserna i delgivningslagen (2010:1932), gör det problematiskt att stävja även uppenbara missbruk av regelverket. Genom att inte vara tillgänglig för delgivning är det möjligt för samebyn att åstadkomma långa tidsutdräcker i handläggningsprocessen och den aktuella marken kan då olovligen nyttjas i anslutning till sommarens kalvmärkning till förfång för fåbodbrukare, djurhållare och markägare.

Trots att nyttjanderättsavtalet om renbete söder om Tännån upphörde år 1993 fortsatte samebyn att nyttja området. Markägarna påtalade i september 1993 till Länsstyrelsen att besiktning av markerna skulle ske enligt villkoren i avtalet då det befarades att betestrycket varit för högt. Någon avtalsenlig besiktning verkställdes inte, istället förklarade Länsstyrelsen

²² Länsrätten i Jämtlands län dom 1995-02-14 mål nr Ö365-94

i brev daterat 1995-05-17 att det var samebyn som skulle vara part till markägarna i förhandlingar om nya avtal²³.

Efter domen i Svegs Tingsrätt i renbetesmålet den 21 februari 1996 inleddes omgående diskussioner om ett nytt avtal med samebyn som part. I protokoll från sammanträde i Hede den 22 februari 1996 med företrädare för markägarna och Tännäs sameby och med en representant för länsstyrelsen i Jämtland närvarande diskuterades förutsättningar för ett nytt avtal. Samebyns ordförande Edvin Rensberg förklarade att mot bakgrund av att staten sagt sig inte vilja vara part i ett fortsatt avtal så var det samebyns önskan att bli part i ett nytt nyttjanderättsavtal. Samebyns ordförande meddelade också att samebyn skulle kunna bli part i ett avtal om tillfällig förlängning av det tidigare avtalet.²⁴ Något avtal med samebyn kom dock aldrig att upprättas.

I avvaktan på att renbetesprocessen i Härjedalen skulle slutföras förhandlades därför år 1998 en förlängning fram mellan markägarna och staten i form av Länsstyrelsen i Jämtlands län. Förlängningsavtalet upphörde att gälla år 2000.

Mot bakgrund av betydande motsättningar mellan samebymedlemmarna inom Ruvhten Sijte och att byn, trots flera försök, saknade styrelse beslutades vid en extra bystämma den 26 mars 2001 om att hos länsstyrelsen göra en framställning om tillsättande av syssloman för samebyn. Samtliga närvarande medlemmar i samebyn var eniga i beslutet.²⁵ Länsstyrelsen i Jämtland förordnade i beslut 2001-03-30 Jone Bixo att tills vidare vara syssloman för Ruvhten Sijte med uppgift att handha byns angelägenheter, företräda byn såsom styrelse och bystämma, ha hand om renkötseln i byn och förvalta byns övriga ekonomiska angelägenheter.²⁶

I rapport till länsstyrelsen daterad 2001-08-12 redogör sysslomannen för situationen i samebyn. Där beskrivs byns olika problemområden samt de av sysslomannen vidtagna åtgärderna under den första tiden. En åtgärd var att tillförsäkra byn tillgång till "lovlig betesmark". I rapporten redogörs för hur samebyn har fortsatt att nyttja markerna söder om Tännån trots att rätt till bete saknats i och med avtalen upphört att gälla. Även de privata markerna norr om Tännån har nyttjats av samebyn för renbete utan att avtal förelegat. Sysslomannen avsåg därför inom ramen för sitt uppdrag, om inte Länsstyrelsen beslutade annat, att fortsätta förhandlingar om nyttjanderättsavtal för renbete på den privatägda marken söder om Tännån.²⁷

I februari 2002 hade förhandlingarna resulterat i att samebyn och markägarna enats om ett avtalsförslag som därefter undertecknades. Upplåtelseiden gällde retroaktivt från den första oktober 2000 och tills vidare med en uppsägningstid på ett år. I avtalet stadgas också,

²³ Länsstyrelsen Jämtland brev till markägare i Tännäs-området dnr 351-3977-95

²⁴ Länsstyrelsen Jämtland protokoll 1996-02-22 vid sammanträde för förhandling om upplåtelse av renbete på marker söder om Tännån

²⁵ Länsstyrelsen Jämtland utdrag ur protokoll extra bystämma i Ruvhten Sijte 2001-03-26 dnr 351-3350-01

²⁶ Länsstyrelsen Jämtland beslut om förordnade av syssloman 2001-03-30 dnr 351-3350-01

²⁷ Länsstyrelsen Jämtland 2001-08-12 Information om uppdragets verksamhet 1 april – 12 augusti 2001 dnr 351-3350-01, dokument 13-01

för att förhindra överbetning, att renbete ska bedrivas på sådant sätt att marken även efter upplåtelseidens utgång skall kunna användas för långsiktigt bete med ren. Dessutom stadgar avtalet att besiktning av markerna ska ske med hjälp av opartisk sakkunnig, dels vart tionde år och dels vid avtalets upphörande.

Enligt både länsstyrelsens och markägarnas mening fullgjorde sysslomannen sitt uppdrag på ett förtjänstfullt sätt²⁸. Renskötseln fungerade väl och ekonomin i samebyn sanerades. Sysslomannen frånträdde sitt uppdrag på egen begäran i april 2002.

En ny styrelse tillsattes därefter av samebyn men konflikterna mellan medlemmarna bestod och kom att ytterligare försvåras. Länsstyrelsen tillsatte därför på begäran av samebyn en arbetsgrupp med uppgift att skapa sig en bild av situationen i samebyn och de orsaker som kunde utgöra grund för missförhållandena, samt komma med förslag på hur dessa kunde åtgärdas. Lagman Arne Normann förordnades som ordförande.

I sin redovisning 2003-12-19 över uppdraget redovisar ordföranden Arne Normann en sameby uppdelad i två läger som ej förmår samarbeta. Majoriteten i byn förtrycker minoriteten och de personliga motsättningarna är svåra. Ett hetsigt uppträdande, hårda ord och handgemäng präglar samvaron i byn. Även Arne Normann möts från vissa medlemmar med ett så hotfullt uppträdande att han tvingas konstatera att han aldrig tidigare varit med om något liknande under sina 38 år som förvaltningsjurist, domare och domstolschef. Arbetsgruppen "avråder på det bestämdaste att byn får fortsätta sin verksamhet under nuvarande omständigheter. Risker för liv och lem är alldeles för stora. Vidare behöver byn rekonstrueras, beläggas med någon form av näringsförbud eller "helt sonika läggas ner". Gruppen förordar att en syssloman tillsätts att leda arbetet i byn under en förändringsprocess.²⁹ Två ledamöter anmäler avvikande mening vad gäller åtgärdsförslagen, dock inte redogörelsen i övrigt. Rapporten återfinns i bilaga 3 och det särskilda yttrandet i bilaga 4.

Länsstyrelsen bedömer efter mottagande av rapporten i beslut 2004-03-15 att utredningen redovisar en rättfram bild av missförhållandena i samebyn och orsakerna till dess uppkomst. Vissa av de förslag som arbetsgruppen lägger fram är dock enligt Länsstyrelsen inte möjliga att genomföra, åtminstone inte utan lagändringar. Vissa av förslagen ligger inom Länsstyrelsens befogenhet, exempelvis att ändra gränserna mellan samebyar och på nytt tillsätta en syssloman för samebyn. Länsstyrelsen avstår dock från att vidta dessa åtgärder med motiveringen att om det inte finns något genuint intresse från bymedlemmarnas sida att komma till rätta med situationen finns heller ingen framtid för byn³⁰. Länsstyrelsens beslut återfinns i bilaga 5.

Problemen inom samebyn fortsatte och år 2012 begärde minoriteten i byn att Länsstyrelsen skulle förordna en syssloman eftersom de stora interna problemen lett till att samebyn inte längre kunde fungera.

²⁸ Länsstyrelsen Jämtland Utredningen om situationen inom Ruvhten Sijte 2004-03-15 dnr 611-11436-02

²⁹ Länsstyrelsen Jämtland 2003-12-19 Utredning om situationen inom Ruvhten Sijte dnr 611-11436-02

³⁰ Länsstyrelsen Jämtland Utredningen om situationen inom Ruvhten Sijte 2004-03-15 dnr 611-11436-02

Även markägarna begärde 2012 hos Länsstyrelsen att syssloman skulle tillsättas. Bakgrunden var att samebyn ej hade en ordnad renskötsel och att det därigenom uppstod problem med renar som olovligen betade på markerna mellan Tännån och Ljusnan. Markägarna pekade på att det stora antalet renar och att problemen var återkommande samt att samebyn underlåtit att bevaka renarna, visade att samebyn aktivt använder markerna mellan Tännån och Ljusnan för olovliga renbete och att Länsstyrelsen genom användning av 71 § rennäringslagen inte förmått beivra detta olovliga bete. Därav behövde en syssloman förordnas för Ruvhten Sijte. Länsstyrelsen valde dock efter att ha utrett frågan att inte förordna någon syssloman vid detta tillfälle.

Efter år 2014 upphörde betalning för det nyttjanderättsavtal om bete med ren söder om Tännån som ingicks mellan Ruvhten Sijte och berörda fastighetsägare år 2002.

Från år 2002 hade Länsstyrelsen i Jämtlands län administrerat och skött utbetalning av ersättning till markägarna. I annons i Tidningen Härjedalen 2016-03-03 kungjorde Länsstyrelsen att man inte längre hade i uppdrag att administrera avtalen samt att man inte längre hade tillgång till medel från Samefonden att täcka kostnaderna för avtalet med. Detta hade Länsstyrelsen inför betesåret 1 oktober 2015 – 30 september 2016 meddelat Ruvhten Sijte och Sametinget. Länsstyrelsen konstaterade vidare att då avtalet inte var uppsagt av någondera parten får avtalet fortsatt anses gälla.

I juli år 2016 påmindes samebyn av markägarna om sitt betalningsansvar, men ingen betalning erhöles.

I juli 2019 sades nyttjanderättsavtalet avseende renbete söder om Tännån upp av markägarna. Uppsägningen gjordes i första hand för omedelbart upphörande på grund av det allvarliga dröjsmålet med betalning och i andra hand med ett års uppsägningstid. Samebyn har via sitt juridiska ombud bekräftat mottagande av uppsägningen men har, trots påminnelser, inte svarat på hur den ser på uppsägningen och på betalningskravet.

2.2 Markägarnas kontakter med förhandlingsgruppen – markägarna har visat stort tålamod

Den förhandlingsgrupp som tillskapades utifrån regeringsuppdraget till Jordbruksverket har som del i sitt uppdrag även haft löpande kontakt med markägarna rörande situationen i Ruvhten Sijte. På möte med markägare i april 2019 redogjorde Svante Nilsson och Kristina Jonsson från förhandlingsgruppen för det dittillsvarande resultatet av deras arbete. Förhandling hade förts med Handölsdalens, Mittådalens och Tossåsens samebyar och de markägare som är berörda av dessa samebyars önskemål om renbete. Ruvhten Sijte valde dock att på eget initiativ lämna förhandlingarna år 2009.

Förhandlingsgruppen tog förnyad kontakt med Ruvhten Sijte år 2016 efter att Länsstyrelsen som planerat upphört att hantera utbetalningar av ersättningen för det befintliga avtalet söder om Tännån. Samebyn gav beskedet att man inte anser sig vara part i avtalet och därmed inte behöver betala ersättning, och att man anser det vara statens ansvar att ordna nödvändigt bete för samebyn. Mot bakgrund av de mångåriga problemen med strövrenar mellan Tännån och Ljusnan och i syfte att åstadkomma en för samebyn attraktiv

paketlösning, tog förhandlingsgruppen då kontakt med norska samebyar och norska rennäringsmyndigheter. Tanken var att undersöka möjligheten att flytta nuvarande kalvmärkningsanläggning vid Långbrottet (mellan Tännån och Ljusnan) tillbaka till området kring Vigeln.

Vigeln-området ligger söder om Tännån på statens mark och delvis i Norge och Ruvhten Sijte har tidigare nyttjat delen som ligger i Norge sommartid för kalvmärkning och bete. Ett fortsatt nyttjande av den norska delen av detta område omöjliggjordes dock av 1972-års renskötselkonvention med Norge då ett gränstängsel uppfördes. 1972-års renskötselkonvention har dock numera enligt svensk uppfattning upphört att gälla.

Norska samebyar och myndigheter lämnade efter ett antal kontakter och överläggningar med förhandlingsgruppen positiva besked. Övriga delar i en av förhandlingsgruppen utformad paketlösning för Ruvhten Sijte var att samebyn skulle betala sina upplupna skulder, teckna nya avtal och finansiera dessa med 50 procent av kostnaden samt skapa ordning och reda i samebyn. En statlig medfinansiering med högst 50 procent gäller även för de andra samebyarna i Härjedalen som under förhandlingsgruppens verksamhet tecknat betesavtal.

I april 2018 presenterade förhandlingsgruppen den ovan berörda paketlösningen för Ruvhten Sijte. Samebyn var i ett första skede avvaktande till detta förslag och förnyade möten hölls under våren. Under sommaren hade samebyn dock lagt fast sin uppfattning och vid möte med samebyns styrelse i oktober 2018 fick förhandlingsgruppen beskedet att samebyn inte vill ha något avtal. Istället ansåg samebyn att det är statens ansvar att teckna avtal med markägarna. Förhandlingsgruppen tvingades konstatera att man i dagsläget inte kom längre i sitt uppdrag gällande Ruvhten Sijte.

Förhandlingsgruppen konstaterade också att övriga samebyar i Härjedalen har avtalslösningar som de tar ansvar för och som fungerar väl, vilket gör att samtliga samebyar i Härjedalen undantaget Ruvhten Sijte, har ordnad renskötsel och goda relationer med markägarna.

De av avtalen berörda markägarna söder om Tännån har av förhandlingsgruppen uppmanats att inte vidta åtgärder med anledning av den från år 2015 uteblivna betalningen. Markägarna har hörsammat detta och inte förrän förhandlingsgruppen konstaterade att samebyn inte önskade något avtal verkställde markägarna uppsägning av nyttjanderättsavtalen med samebyn.

2.2.1 Skrivelse till Näringsdepartementet från samverkansgruppen i Härjedalen

Samverkansgruppen för renbetesavtalen i Härjedalen har i skrivelse till Näringsdepartementet 2019-12-01 begärt förtydligande av uppdrag rörande renbetesförhandlingar i Härjedalen. Samverkansgruppen består av representanter för samebyarna Mittådalen, Handölsdalen och Tåssåsens samebyar samt representanter för markägare som genom avtal upplåtit renbete till dessa samebyar.

I begäran framgår att samverkansgruppen tolkar Jordbruksverkets beslut att slutredovisa förhandlingsuppdraget till Näringsdepartementet som att Jordbruksverket anser att

uppdraget är avslutat. Samverkansgruppen anför att man inte delar den slutsatsen utan tvärtom ser med stor oro på vad som kan hända om dessa centrala myndigheter drar sig ur förhandlingsarbetet innan det är avslutat. För att slutföra arbetet krävs förtroende, kontinuitet och opartiskhet i form av fortsatt medverkan från de personer som ingår i förhandlingsgruppen. Svante Nilsson, Jordbruksverket (ordförande), Kristina Jonsson Länsstyrelsen, Jörgen Sundin, Skogsstyrelsen. Dessa personer besitter tillsammans betydande erfarenhet och kunskaper om rennäring, skogsbruk och fastighetsjuridik och har lett förhandlingarna på ett sätt som skapat stort förtroende hos både renägare och markägare.

Samverkansgruppen pekar också på att om förhandlingarna kring en helhetslösning för renbetet i Härjedalen inte kan avslutas på det sätt förhandlingsgruppen nu arbetar för, och om en långsiktig förvaltning därefter inte kommer på plats, så är risken överhängande att det arbete som under många år nedlagts och det positiva resultat som uppnåtts äventyras. Skrivelsen återfinns som bilaga 6.

Samverkansgruppen ser ett starkt behov av att förhandlingsgruppen förblir intakt och med ett tydligt uppdrag att föra förhandlingarna i mål. När Jordbruksverket förefaller vilja avsluta sin medverkan behöver Näringsdepartementet ta ansvar för att Svante Nilsson fortsatt kan delta i arbetet som ordförande i förhandlingsgruppen.

2.3 Markägarnas kontakter med Länsstyrelsen i Jämtlands län – tydlighet från markägarna, otydlighet från Länsstyrelsen

Länsstyrelsen har en nyckelroll och ett särskilt ansvar att som statens regionala representant verka för goda relationer mellan näringar och för en ordnad renskötsel i Härjedalen.

I slutet på januari 2019 tog Länsstyrelsen initiativ till ett möte i Östersund för att höra hur markägarna ser på frågan om fortsatta avtal. Markägarnas budskap till Länsstyrelsen var att mot bakgrund av de återkommande problem som funnits med renskötseln i Ruvhten Sijte och att samebyn tackat nej till paketlösningen från förhandlingsgruppen behöver Länsstyrelsen nu agera opartiskt och ansvarsfullt. Hittillsvarande kontakter med samebyn från förhandlingsgruppen har varit resultatlösa och det är nu viktigt komma till ett avslut med det gamla avtalet, så att en förnyad diskussion om nytt avtal kan tas upp med samebyn om den så önskar. Utan avtal om renbete behöver Länsstyrelsen mot bakgrund av en väsentligt mindre betesareal anpassa samebyns högsta renantal utifrån tillgängliga betesarealer. Markägarna har till Länsstyrelsen framfört följande tre förutsättningar som behöver vara uppfyllda för att en ny avtalslösning ska kunna accepteras av markägarna:

- 1. Ruvhten Sijte behöver visa en vilja att träffa ett avtal med markägarna och dessutom visa att man vill vidmakthålla ett avtal. Vidare bör samebyn finansiera en del av avtalets kostnader på samma sätt som övriga samebyar i Härjedalen gör.**
- 2. En helhetslösning behövs för att skapa en hållbar renskötsel i samebyn. De långvariga problemen med strövrenar mellan Tännån och Ljusnan måste upphöra. En flytt av kalvmärkningsanläggningen, från Långbrottet till Vigeln bedöms ge bättre förutsättningar för ordnad renskötsel i samebyn.**

3. Inga riksintressen för rennäringen ska pekas ut på privatägd mark i västra Härjedalen. Länsstyrelsen förväntas begära och säkerställa att Sametinget drar tillbaka sitt utpekande av riksintressen på privatägd mark.

Den 6 december 2019 hölls ett nytt möte mellan markägarna och Länsstyrelsen. Där framkom att Länsstyrelsen arbetar för ett nytt betesavtal söder om Tännån, men att det bör vara staten och inte samebyn som är part till markägarna. Detta motiverades med att Ruvhten Sijte jämfört med de övriga samebyarna i Härjedalen tyckte sig missgynnade i samband med avvittringen i mitten av 1800-talet. Detta skulle enligt Länsstyrelsen motivera att staten tecknar avtal med markägarna för samebyns räkning. Vad gäller frågan om Sametingets utpekande av riksintressen för rennäringen framhöll Länsstyrelsen att ett statligt utpekande av riksintressen inte är beroende av att renskötselrätt föreligger inom det utpekade området, och att man inte avsåg att hos Sametinget begära ett tillbakadragande av riksintresseanspråken. Länsstyrelsen presenterade även Sametingets utredning gällande markavtal för Ruvhten Sijte. Efter detta har Länsstyrelsen inte avhört i frågan.

2.3.1 Utpekande av riksintressen för rennäring på privatägd mark i Härjedalen

En för markägarna viktig fråga inför eventuella nya och fortsatta avtal är konsekvenserna av att Sametinget pekat ut områden med riksintresseanspråk för rennäring inom delar av det tidigare upplåtta området söder om Tännån, det vill säga på mark utanför renskötselområdet.

Sametinget ansvarar för att peka ut områden av riksintressen för rennäringen. Både Sametinget och Länsstyrelsen menar att utfallet i renbetesmålet inte har betydelse för lämpligheten i att myndigheterna pekar ut riksintresseanspråk på mark där sedvanerätt saknas. Vidare menar myndigheterna att det på fastigheter som inte var parter i renbetesmålet fortfarande råder stor oklarhet kring sedvanerätten. Detta trots tydliga domskäl i Tingsrättens dom och trots Gränsdragningskommissionen slutsats att sedvanerätt till renbete saknas i hela Härjedalen.

Lagstiftarens intention i förarbetena är tydlig, lagstiftaren avsåg att riksintressen för rennäringen skulle stärka hänsynen till rennäringen inom renskötselområdet, det vill säga inom året-runt-marker och vinterbetesmarker enligt rennärlagen. I Härjedalen finns enbart året-runt-marker enligt rennärlagen, vilka är detsamma som de statligt ägda renbetesfjällen. Renbetet i Härjedalen på privatägd mark bedrivs inte med stöd av rennärlagen, utan med stöd av en lokal samförståndslösning byggd på nyttjanderättsavtal. På sådana marker ska inte riksintresseanspråk pekas ut.

Riksintresseanspråk får en starkt styrande effekt då de ska vara vägledande för framtida beslut. De ska beaktas och väga tungt i den kommunala planeringen och vid beslut enligt plan- och bygglagen samt andra lagar som rör en ändrad mark- eller vattenanvändning. Riksintresseanspråken påverkar negativt markägarens framtida förutsättningar för nyttjandet av sin mark. När det gäller utpekanden av riksintresseanspråk har Länsstyrelsen ett ansvar att se till att riksintressena är aktuella avseende status och urval. Om Länsstyrelsen bedömer att ett utpekat riksintresse är felaktigt och därmed ska avstås, ska Länsstyrelsen

enligt den så kallade Hushållningsförordningen skicka en begäran om detta till Sametinget och Boverket.

Det var mot ovanstående bakgrund som Härjedalens kommun år 2013 avstyrkte Sametingets förslag till utpekande av riksintresseområden för rennäringen på privatägd mark i Härjedalen³¹. Då Sametinget inte tog hänsyn till kommunens synpunkt uppmanade kommunen därför år 2018 Länsstyrelsen i Jämtlands län att: **”skyndsamt begära att Sametinget snarast reviderar rennäringens riksintresseanspråk i Härjedalens kommun, motsvarande kärnområden, strategiska platser samt funktionella samband för områden där renbetesrätt kan påvisas föreligga. Detta med anledning av att hovrätten i lagakraftvunnen dom konstaterat att rätt till vinterbete för renskötseln inte belastar flertalet av de berörda fastigheterna samt att kommunen känner en stor oro inför risken att fastighetsägarna kan komma att säga upp de nu gällande avtalen för renbete, när avtalstiden går ut”**.³²

Länsstyrelsen i Jämtland har inte hörsammat kommunens uppmaning.

3 Bemötande av Sametingets inlägga gällande markavtal för Ruvhten Sijte

”Utredning gällande markavtal Ruvhten Sijte” daterad 2019-12-02 har tagits fram av Sametinget på uppmaning av Länsstyrelsen i Jämtlands län. Syftet var att lägga en grund för hur staten ska hantera den uppkomna situationen att samebyn till följd av utebliven betalning av avgifterna enligt nyttjanderättsavtalen, mist delar av sin betesmark.

Sametinget har i sin inlägga uteslutande fokuserat på att föra vidare det Ruvhten Sijte framfört, dvs. att samebyn är missgynnad relaterat övriga samebyar när det gäller resultatet av avvitrningen och att staten har försatt samebyn i den här situationen genom tillsättandet av en syssloman för samebyn under år 2000. Ruvhten Sijtes problem består enligt utredningen i att byn, till skillnad från övriga samebyar i Härjedalen, har brist på åretruntmarker.

En av huvudpunkterna i Sametingets utredning är förslaget att det är staten och inte samebyn som ska vara den part som tecknar avtal med markägarna. Valet av staten som avtalspart motiveras inte närmare i utredningen utan detta synes utredningen anse som självklart med hänsyn till den behandling som byn, enligt utredningen, gavs i samband med avvitrningen. Det enda argument som specifikt anförs synes vara det faktum att staten tidigare varit part i avtal om renbete och att detta förhållande i sin tur, enligt utredningen, måste tolkas som att staten därigenom accepterat att denna by missgynnats i avvitrningen jämfört med de andra samebyarna. Denna sämre behandling av Ruvhten Sijte preciseras dock inte närmare i utredningen.

I Sametingets utredning uttrycks också att ”Ruvhten Sijte och berörda markägare bör få stöd med avtalets innehåll vid tecknande av avtal, förslagsvis av tecknande myndighet och med

³¹ Härjedalens kommun dnr 106-144-13 Ks

³² Härjedalens kommun dnr Ks 2018/105

utgångspunkt i tidigare avtal". Förslaget innebär att staten avses vara både avtalspart och samtidigt "ge stöd" till samebyn vid avtalsutformningen. Dvs. stöd till samebyn vilken, enligt utredningen, inte alls ska vara part i avtalet. **Samebyns och Sametingets förslag och önskemål bidrar knappast till att skapa förutsättningar för en fri och öppen avtalsförhandling mellan två jämbördiga parter.**

I Sametingets utredning påstås felaktigt att sysslomannen tillsatts mot samebyns vilja och att staten därigenom försatt samebyn i den nu rådande situationen med de privata nyttjanderättsavtalen. Staten bör därför också betala de upplupna avgifterna för nyttjanderätten till markägarna då Sametinget menar att en syssloman inte företräder byns intressen, utan istället företräder statens intressen.

En syssloman ska tillsättas när en sameby är oförmögen att sköta sina uppgifter. Länsstyrelsen tillsatte år 2000, med stöd av rennäringslagen och efter ansökan från en enhällig bystämma i Ruvhten Sijte, en syssloman. Sysslomannen fungerar både såsom styrelse och bystämma, ansvarar för renskötseln i byn och förvaltar byns ekonomiska intressen. Tillsättandet av en syssloman grundades på den oenighet som rådde mellan medlemmarna i byn och den ordning som rådde i byns renskötsel.³³

Det är således felaktigt att, som Sametinget gör, hävda att sysslomannen tillsattes mot samebyns vilja och att sysslomannen skulle ha till uppgift att företräda staten istället för att företräda samebyn.

Sysslomannen tecknade i sin roll som byns företrädare avtalet mellan markägarna och samebyn. Det är samebyn som själv försatt sig i situationen genom inre och yttre konflikter som hindrat dem från att hålla en ordnad ekonomi och bedriva en ordnad renskötsel. Sysslomannens tillsättande var en direkt följd av oordningen och oenigheten i byn.

I inledningen anges att Ruvhten Sijte inte har någon av avtal oberoende rätt till renbete på fastigheter mellan Tännån och Ljusnan som en följd av Härjedalsdomen. Det bör också påpekas att samma förhållande gäller även på den privata marken söder om Tännån.

Under rubriken "Historik" beskrivs att Ruvhten Sijte missgynnades i samband med avvittringen. Som ovan redovisats och med hänvisning till den grundliga genomgång i frågan som gjordes i renbetesmålet saknas grund för detta påstående. Sametingets hänvisning till vad Högsta domstolen yttrat i samband med resningen får tillmätas begränsat värde. Från markägarnas perspektiv kan konstateras att om Högsta Domstolen hade värderat det tillkommande materialet som fördes fram från Ruvhten Sijte i samband med resningsansökan varande av vikt för målets utgång, hade sannolikt samebyns resningsansökan beviljats.

Sametinget redogör utförligt för innehållet i artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och det folkrättsliga skydd samer åtnjuter i egenskap av ursprungsfolk och nationell minoritet samt statens ansvar att tillgodose detta. Därefter kopplar man samman detta med att staten ska garantera tillgång till sådana områden som är

³³ Länsstyrelsen Jämtland beslut om förordnade av syssloman 2001-03-30 dnr 351-3350-01

av betydelse för möjligheterna att bedriva renskötsel och anför det som motiv för ett nytt avtal med markägarna. Detta bör betraktas som ett kreativt men långsökt försök från Sametinget att utöka Ruvhten Sijtes betesmark.

Åberopande av internationella konventioner som grund för civilrättsliga avtal är inte av någon betydelse. Sveriges folkrättsliga åtaganden är inte tillämpligt i förhållanden mellan enskilda.

4 Förvaltningsmyndigheterna förmår inte upprätthålla ett ansvarsfullt helhetsperspektiv för rennäringens förutsättningar i Härjedalen - framställan till Näringsdepartementet

Markägarnas utgångspunkt är att om det finns intresse från samebyn att nyttja de tidigare upplåtna markerna söder om Tännån för renbete, så är markägarna fortsatt villiga att diskutera ett eventuellt träffande av avtal om nyttjande av bete. Mellan Tännån och Ljusnan har dock markägarna tidigare gjort klart att det inte är aktuellt med några upplåtelser av renbete. Samma besked har markägarna gett både till förhandlingsgruppen och till Länsstyrelsen vid de två möten som förevarit mellan markägarna och Länsstyrelsen under 2019.

För att eventuellt nytt avtal ska komma till stånd behövs det två jämbördiga parter. Sametingets utredning redovisar bara en parts uppfattningar, Ruvhten Sijtes. Länsstyrelsen i Jämtlands län har initierat utredningen och sedan förklarat sig stå bakom Sametingets förslag på fortsatt hantering av frågan. Det gör att Länsstyrelsen inte kan leda förhandlingar om nya avtal på ett opartiskt och förtroendeingivande sätt.

Förhandlingsgruppen (Svante Nilsson, Kristina Jonsson och Jörgen Sundin) som på regeringens uppdrag verkat för förhandlingar mellan samebyar och markägare i syfte att uppnå civilrättsliga nyttjanderättsavtal för renbete i Härjedalen har genom uppnådda resultat visat att man besitter både kompetens, erfarenhet och det förtroende som är nödvändigt för detta uppdrag.

Fortsatta förhandlingar rörande eventuell upplåtelse av renbete söder om Tännån bör fortsatt ledas av förhandlingsgruppen. I och med att Jordbruksverket anser sig ha avslutat sin del i förhandlingsarbetet behöver Näringsdepartementet ta ansvar för att Svante Nilsson fortsatt kan arbeta som ordförande i förhandlingsgruppen.

Sammanfattningsvis upprepar vi markägare våra tre grundvillkor från tidigare kontakter med länsstyrelsen:

1. Ruvhten Sijte behöver visa en vilja att träffa ett avtal med markägarna och dessutom visa att man vill vidmakthålla ett avtal. Vidare bör samebyn finansiera en del av avtalets kostnader på samma sätt som övriga samebyar i Härjedalen gör.
2. En helhetslösning behövs för att skapa en hållbar renskötsel i samebyn. De långvariga problemen med olovligt renbete mellan Tännån och Ljusnan måste upphöra. En flytt

av kalvmärkningsanläggningen, från Långbrottet till Vigeln bedöms ge bättre förutsättningar för ordnad renskötsel i samebyn.

3. Inga riksintressen för rennäringen ska pekas ut på privatägd mark i västra Härjedalen. Länsstyrelsen förväntas begära och säkerställa att Sametinget drar tillbaka sitt utpekande av riksintressen på privatägd mark.

Dessutom anser markägarna att:

- Det behöver skapas en förhandlingsordning som ger förutsättningar för oberoende och trovärdiga förhandlingar. Det är varken rimligt eller trovärdigt att staten både ska leda förhandlingarna och samtidigt vara part i förhandlingarna. Det är samebyn och inte staten som ska vara motpart till markägarna i eventuella kommande förhandlingar om ett nytt avtal.
- Grunden som Sametinget framför, att samebyn genom att den blivit sämre behandlad i avvitringen och därmed skulle vara berättigad till en förmånligare behandling än andra samebyar, avvisas av markägarna som en grund för förhandlingar.
- Fortbeståndet av de redan träffade nyttjanderättsavtalen för renbete i Härjedalen måste beaktas av staten i sitt agerande och utformningen av avtalen i övriga Härjedalen måste göras vägledande för diskussionerna om ett nytt eventuellt avtal med Ruvhten Sijte.
- Avtalen i övriga Härjedalen bygger på principen att samebyarna ska likabehandlas. En särlösning för Ruvhten Sijte torde därför kunna komma att riskera dessa avtal och den lokala avtalsbaserade samverkanslösning som utgör grunden för övriga samebyars vinterbete på privat mark i Härjedalen.

När förvaltningsmyndigheterna inte förmår upprätthålla det helhetsperspektiv som är nödvändigt för frågans fortsatta lösning behöver Näringsdepartementet ta detta ansvar.

Funäsdalen 2020-05-25

För markägarna söder om Tännån:

Sven Erik Hammar
Karin Hallin
Nils-Ove Hammar

Tina Segerström
Mats Dahlgren
Bror Fundin

Kopia till:

Landshövdingen i Jämtlands län